

Rapport 2014:39

Renovering av gravplats, Gamla begravningsplatsen, Kristianstad

Antikvarisk medverkan, 2013

Åsa Eriksson Green

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2014:39

Renovering av gravplats, Gamla begravningsplatsen, Kristianstad

Antikvarisk medverkan, 2013
Kristianstad stad, 1077
Kristianstad kommun
Skåne län

Åsa Eriksson Green

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2014 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2014:39

Omslagsfoto: Familjen Ljunggrens gravplats efter färdigställd renovering.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

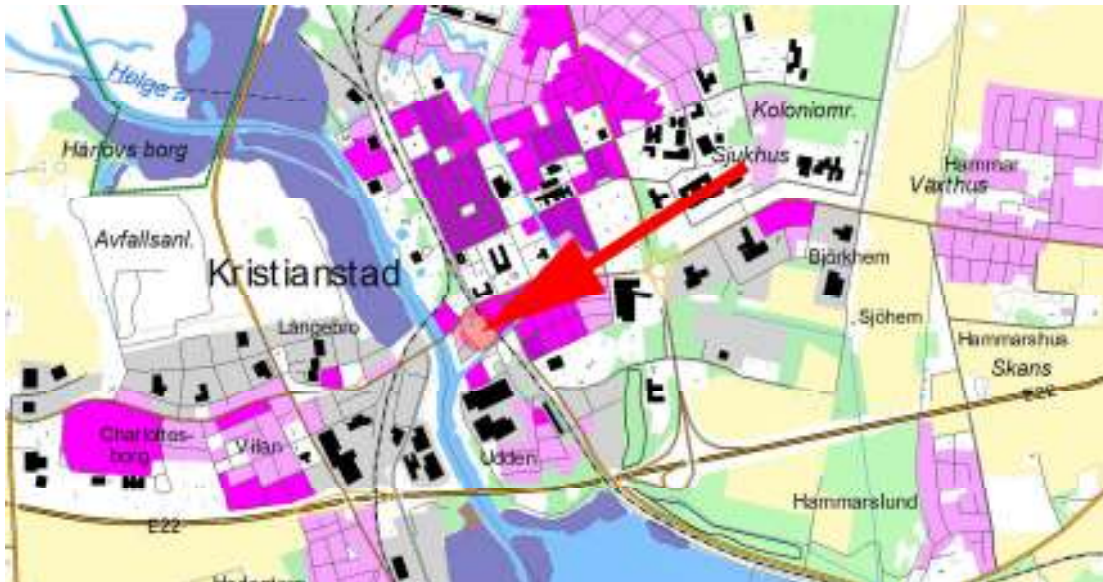
Renovering av gravplats på Gamla begravningsplatsen

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Administrativa uppgifter	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder	8
Avvikelser från handlingarna	9
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	9
Komplettering och rekommendationer för underhåll	9
Övriga handlingar med relevans för ärendet	10
Fotobilaga	11

Karta över Skåne län med Kristianstad kommun blåmarkerad

Gamla begravningsplatsen i Kristianstad utpekad med röd pil.

Sammanfattning av utförda åtgärder

På gamla kyrkogården i Kristianstad har en av gravplatserna renoverats under 2013 och 2014. Åtgärderna har i huvudsak omfattat blästring, målning och reparation av två gravvårdar i gjutjärn samt ett dito räcke kring gravplatsen.

Administrativa uppgifter

Objekt	Gamla begravningsplatsen
Socken	Kristianstad, 1077
Kommun	Kristianstad kommun
Län	Skåne
Länsstyrelsens beslut	2011-12-21, 433-23133-11
Regionmuseets dnr	K12.20-190-13, 1077
Beställare	Kristianstad kyrkliga samfällighet
Entreprenör	Lars Svensson, Tuna kulturvård
Antikvarisk medverkande	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Åsa Eriksson Green
Projektid	juni 2013–november 2014
Antikvarisk slutbesiktning	2014-08-15
Rapport granskad av	Jimmy Juhlin Alftberg

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

År 1840 togs den första delen av Gamla kyrkogården i Kristianstad i bruk och stadens begravingar övergick successivt från kyrkogården kring Heliga Trefaldighetskyrkan till denna plats. Sedan 1852 har Gamla kyrkogården haft samma utbredning som idag.

Den nu renoverade gravplatsen tillhörde familjen Ljunggren som 1861 grundade *Ljunggrens verkstäder* i Kristianstad. Företaget tillverkade gjutgods som ångmaskiner, järnvägsvagnar, lok m.m. Från gravplatsen är det enkelt att blicka ut över de gamla verkstadslokalerna. De båda gravvårdarna på gravplatsen samt staketet är utförda i gjutjärn. Kolonnen och den mindre gravvården i nygotisk stil har uppförts under 1800-talets senare del, sannolikt mellan 1860 och 1880.

Hösten 2010 rensades den då överväxta gravplatsen från murgröna. Detta skedde på ett privat initiativ utan samråd med vare sig församling eller antikvariska myndigheter. Gravvårdarna och räcket skadades av de vassa verktyg som användes. Påföljande år ansökte församlingen om tillstånd att återställa gravvården. Utöver de skador som borttagandet av murgröna medförde fattades delar av staketet och infästningarna var i stort sett upprostade. På kolonnens kapital saknades delar och sockelstenen var sprucken. Den lägre gravvården förvarades i ett förråd sedan infästningen i stensockeln helt rostat bort.

Utförda åtgärder

Gjutjärnskolonnen, den spetsformiga gravvården, samt staketet monterades inledningsvis ner genom att den kvarvarande dubben skars av. Staketet var monterat som en byggsats, vilken plockats isär. Samtliga delar har restaurerats i entreprenörens verkstad. All kvarvarande dubb i stensocklarna har tagits bort. Enligt entreprenören var staketets infästning i sockeln ursprungligen gjord med svavel.

De olika delarna har sandblästrats på verkstaden. Vid blästring framkom äldre färgspår som visade att staketets stolpar haft en mörkt grön kulör medan medaljongerna sannolikt varit vita. Blästringen avlägsnade sentida, tjocka färglager vilket gjorde att ett fint mönster av slingrande murgröna framträdde på staketets hörnstolpar. På kolonnen och gravstenen återfanns ingen grundfärg, dessa förefaller ha målats vita direkt. Bokstäver och siffror på kolonnen sitter fastnitade i gjutjärnet och visade sig vara tillverkade av mässing respektive bly.

Gjutjärnsdelarna har svetsats med nickel/järn-svetstråd och lagningarna har slipats för att inte synas. Inga saknade delar har återskapats.

Kolonnens korintiska kapitäl, som man hade antagit var en gjutjärnsprodukt, visade sig vara en zinkgjutning. Entreprenörens bedömning är att zinkgjutningen är i dåligt skick, lösa delar har inte gått att svetsa ihop utan har på entreprenörens eget initiativ limmats med *Sealbond*. Även i anslutningen mellan kapitäl och kolonn har limning skett med *Sealbond*, som ett komplement till den ursprungliga monteringen med skruv. Entreprenörens bedömning är att kapitalet kanske håller i tjugo år till.

Enligt teknikantikvarie Bengt Spade kan anledningen till att man valt zink i kapitalet vara att detta är ett lättgjutet material, till skillnad från gjutjärnet med vilket det kan vara komplicerat att gjuta mindre detaljer. En anledning till att kapitalet idag är i dåligt skick bedömde Spade snarare vara slitage från surt nedfall än spänningskorrosion. Det som händer när zink bryts ner är att ytan till en början eroderar, att detaljerna slätas ut. För att i längden bevara kapitalet skulle man behöva göra en avgjutning medan detaljerna fortfarande är skarpa. En livsförlängande åtgärd är ett noggrant underhållet färgskikt som dagens linoljefärgskikt. Om detta underhålls med en intervall om ca fem år bör kapitalet ha ett skyddande offerskikt i tillräcklig utsträckning.

På kapitalet satt sedan tidigare ett lock av blyplåt, detta höll inte tätt och har därför kompletterats med ytterligare en blyplåt. Allt har målats med vit linoljefärg i 4-5 lager.

Underdelen på den nygotiska gravvården hade rostet sönder. Denna har ersatts med rostfritt stål på entreprenörens eget initiativ och sedan målats. Gravvård, kolonn och staket har monterats med rostfria dubbar. Kolonnen har fästs med fyrkantsmuttrar som går upp genom bottenplattan så att den i framtiden skall kunna vara nedmonterbar utan att man behöver skära av bultarna. Stensocklarna har lagats med stenlim.

Allt gjutjärn har grundmålats med Ottossons järnmönja. Staketet har målats tre gånger med Ottossons oxidsvarta linoljefärg, kolonn och gravvård har målats fyra till fem gånger med Ottossons titanvita. Text på kolonn och gravvård har målats med guldpigment blandat med klarlack. Slutmålning har skett på plats. Gjutjärnsstaketets överliggare var tidigare av fur, sannolikt tryckimpregnerad. Denna var i mycket dåligt skick och har ersatts av en överliggare i ek som behandlats med rå linolja.

Avvikelser från handlingarna

Infästningen av kolonnen i stensockeln har ändrats från dolda dubbar till fäste med fyrkantsmuttrar i syfte att underlätta en nedmontering för framtida underhåll. Eftersom befintligt lock av blyplåt till kolonnen inte höll tätt har detta kompletterats med ytterligare en blyplåt. Basen till gravvården som var sönderrostad har ersatts av rostfritt stål. Linoljebaserad järnmönja har använts istället för blymönja. Limprodukten *Sealbond* har använts för reparation av zinkkapitålet utan medverkande antikvaries kännedom. Hur detta kommer att fungera i längden är okänt.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Familjen Ljunggrens gravplats var i mycket dåligt skick vid projektets start varför en grundlig renovering har genomförts i enlighet med de handlingar som förelåg. Idag kan man se och uppleva gravplatsen någorlunda autentisk med hur den sannolikt såg ut under 1800-talets senare del. Den dimension som *patina*, spåren av åldrande, ger ett objekt eller en miljö och som bidrar till ett upplevelsevärde kommer att ta tid att återerövra.

Den murgröna som 2010 avlägsnades var sannolikt ursprungligen medvetet planterad på gravplatsen i form av traditionella murgrönekullar. Denna typ av planteringar är en viktig del av vårt gröna kulturarv som riskerar att gå förlorat i en alltmer rationaliserad skötsel av kyrkogårdarna. För att renoveringen av Ljunggrens gravplats skall vara autentisk bör murgröna återplanteras i en eller flera kullar.

Åtgärderna har på förtjänstfullt sätt bidragit till att den ovanliga gravplatsens bevarande. Genom projektet har både gravplatsens och kyrkogårdens kulturhistoriska värde bibehållits.

Komplettering och rekommendationer för underhåll

Familjen Ljunggrens gravplats har genomgått en stor renovering, delvis finansierad av kyrkoantikvarisk ersättning. För att den genomförda renoveringens resultat skall bli varaktigt är det av högsta vikt att församlingen planerar för ett löpande underhåll av gravplatsen. Entreprenören rekommenderar ett underhåll med tvätt och ommålning vart 5-7 år av såväl gravvårdar som staket. Detta stämmer väl överens med rekommendationer för intervall av vård av kapitålet i

Bilden till vänster visar ett exempel på hur en murgröna traditionellt sett har använts till kullar som markerar de gravsatta. Denna gravplats finns på Nosaby kyrkogård. Bilden till höger är en redigerad detaljbild av den mindre gravvården på Ljunggrens gravplats. Det som på fotot är rödfärgat skall målas vitt. Idag är det rödfärgade partiet målat med guldfärg liksom urnan.

zink. Målning ska ske med linoljefärg och oljning av träräcke ska göras med rå linolja enligt entreprenörens rekommendation.

Återplantering av murgröna bör ske i en eller flera kullar. Murgrönan bör klippas regelbundet, så att den växer i en välavgränsad kulle och inte slingrar upp på gravvårdar eller staket.

En mindre målningsdetalj återstår att åtgärda på utsmyckningen av den mindre gravvården. En del av tygstycket som slingrar sig runt urnan skall målas vitt. Detaljen är markerad med rött på fotografiet ovan till höger.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

2011-06-11 Åtgärdsförslag/ansökningshandling av Folkes Bygg AB

2011-12-21 Länsstyrelsens beslut

2013-04-26 Offert från Lars Svensson, Tunas kulturvård

Kristianstad 2014-11-14

Åsa Eriksson Green

Fotobilaga

Gamla begravningsplatsen i Kristianstad - gravplatsdokumentation

GRAVPLATS NR: Kv III:24
ANTAL GRAVVÅRDAR: 2
TYP I-II: Stående
MATERIAL I-II: Gjutjärn
YTMATERIAL: -
OMGÄRDNING: Smidesjärnsstaket
VEGETATION: Murgröna

BESKRIVNING

Gravvård I är en stående vård av vitmålat gjutjärn. Vården har formen av en pelare med korintiskt kapital.

Gravvård II är en stående vård av vitmålat gjutjärn. Vården har rakt liv och spetsbågigt krön.

Gravplatsen omgärdas av ett smidesjärnsstaket med överliggare av trä.

Hela gravplatsen inklusive gravvårdarna är övervuxna av murgröna.

INSKRIFTION

—

SKADOR

P g a den kraftiga murgrönavegetationen är det omöjligt att avgöra statusen på gravvårdar och smidesjärnsstaket.

FÖRSLAG PÅ ÅTGÄRD

Murgrönan klipps ner och gravvårdar och smidesjärnsstaket friläggs. Därefter görs en skadebedömning i samråd med antikvarie.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Kriterium: 1, 3, 4 och 6.

Gravvårdarna har en före 1800-talets andra hälft tidstypisk utformning. Gravplatsens gjutjärnsgravvårdar visar på det genomslag som industriellt tillverkade järnprodukter fick under 1800-talet.

Gravvårdarna har en för gravplatsen unik utformning och är troligen tillverkade på Ljunggrens Verkstad som Carl Johan Fulgentius grundade år 1861. Ljunggrens verkstad var under senare delen av 1800-talet och första hälften av 1900-talet en av Kristianstads stora industrier med som mest 425 anställda.

Gravplatsens smidesjärnsstaket är hantverksmässigt väl utfört och hör till den grupp av järnstaket som fortfarande finns bevarade på begravningsplatsen.

63

Familjen Ljunggrens gravplats hösten 2010 efter att murgrönan tagits bort på ett varsamt sätt.

Överst till vänster granplatsen före åtgärd 2013. Den mindre gravvården har flyttats till ett förråd på grund av korrosionsskador.

Närbilderna visar staketet före åtgärd, med grava korrosionsskador. På stolparna framkom en underliggande grön kulör och på medaljongerna en vit dito.

En del medaljonger hade fullständigt rostet sönder.

Överst till vänster kapitalet gjutet i zink. Det är tydligt att rostutfällningar saknas på kapitalet i jämförelse med kolonnen som är av gjutjärn. Överst till höger kolonnen basen på stensockel som spruckit i hörnen på grund av rostsprängande järndubbar.

På andra raden till vänster stensockeln till den mindre gravvården, vars nedre del syns på bilden till höger. På tredje raden syns den sönderrostade basen på gravvården, som på bilden på rad fyra förbereds för transport till verkstad. Här ovan syns den liggande gravvården, sprickor i gjutjärnet är synliga på både vänster och höger sida.

Högst upp till vänster lyfts kolonnen ner från sin sockel med hjälp av en traktor. Först fick dubbarna i stenen skäras av. Bilden högst upp till höger visar kolombasen när kolonnen tippats, och den humus som samlats under åren.

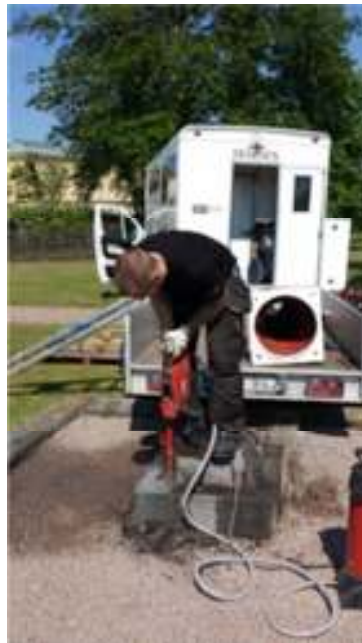
På andra raden syns två närbilder av det mycket detaljerade kapitälet. Ett lock av bly ligger ovanpå men efter att delar av kapitälet fallit bort håller det inte längre tätt.

Bilderna ovan visar delar av gjutjärnstaketet efter blåstring respektive grundmålning. En fin dekoration av slingrande murgröna framkom när tjocka färglager togs bort. Här syns även gravvården efter grundmålning. Foto: Lars Svensson.

Kolonnen på verkstaden, efter blästring har den grundmålats både invändigt och utvändigt. Den nedre bilden till höger visar kolonnens överdel där kapitälet ansluts. Foto: Lars Svensson.

Kolonnen återmonterad och målning pågår. På rad två till böger bortas de gamla järndubbarna ur för att ge plats åt nya, rostfria. Längs ner syns kapitälet efter renovering och målning. Locket av blyplåt har vikts runt kapitälets topp för att hålla tätt. Foto: Lars Svensson.

Gravplatsen efter avslutad renovering i augusti 2014.

Regionmuseets E-rapportserie 2014

Kulturmiljö

1. Baldringe kyrka – utvändig renovering, Baldringe sn, AM, Maria Sträng, 2013
2. Pynnten i Vattenriket, Kristianstad sn, BD, Jimmy Juhlin Alftberg och Helene Stalin Åkesson, 2013–2014
3. Barkåkra kyrkogård, Barkåkra sn, VP, Åsa Jakobsson och Maria Sträng, 2013
4. Södra Sandby kyrka – medeltida träskulpturer, Södra Sandby sn, AM, Maria Sträng, 2013
5. St Petri kyrka – ombyggnad av värme- och ventilationssystem, Klippans sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
6. Långalts myr – markanvändning och historia, Örkelljunga och Skånes Fagerhult sn, DK, Cissela Olsson, 2013
7. Östra Karaby kyrka – utvändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
8. Dalby kyrka, 9½- Sekler av förändring, byggnadsarkeologiska iakttagelser vid utvändig renovering, Dalby sn, BAD Petter Jansson, 2012
9. Norra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP och bilaga med kvartersbeskrivning, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2013
10. Buxbom, Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge, PJ, Cissela Olsson och Anna Rabow, 2014
11. Dörrar och portar på uthus – kurs inom landsbygdsprogrammet, Helena Rosenberg, 2013
12. Kvistofta församlings kyrkor – utrustning för värmesystem, Bårslövs sn, Fjärestad sn, Glumslöv sn och Kvistofta sn, AM, Maria Sträng, 2014
13. Östra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2014
14. Gundrastorp – Ekholmens dammverk, Vittsjö sn, AM, Helena Rosenberg, 2013–14
15. Bäckaskog slott 2014, Kiaby sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2013–14
16. Krubbemölla – omläggning av stråtak, Vitaby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
17. Glimmebodagården – vårdåtgärder 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
18. Brönnestad kyrkogård, Brönnestad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson och Emelie Petersson, 2013
19. Sankt Nicolai kyrka – tillbyggnad vindfång, Trelleborgs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
20. Ignaberga kyrka – invändig renovering, Ignaberga sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Tomelilla Byagård – Vård- och underhållsplan, Tryde sn, VP, Jimmy Juhlin Alftberg och Lars Buhrgard, 2014
22. Heliga Trefaldighetskyrkans kyrkogård, Kristianstad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson, Boel Nordgren och Cissela Olsson, 2013
23. Vallkärra kyrkogård, Vallkärra sn, VP, Åsa Jakobsson, Anna Rabow och Carin Strümpel-Alftén, 2014
24. Kåseholm. Natur- och kulturvården – en översikt, Tryde sn, DK, Cissela Olsson, 2014.
25. Skurups kyrka, kalkmålningar i kor och absid, Skurups sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
26. Hassle Bösarps kyrka – utvändig renovering, Hassle Bösarp sn, AM, Anna Rabow, 2014
27. Burlövs gamla prästgård - putslagning, Burlöv sn, AM, Anna Rabow, 2014
28. Skiffertak på Klippans bruk, Klippans sn, AM, Helene Stalin Åkesson och Linn Ljunggren, 2014
29. Fastighetsvillan Pålsjö kyrkogård, Helsingborgs sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
30. Glimmebodagården – golvundersökning 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
31. Holmby kyrka – utvändig renovering, Holmby sn, AM, Maria Sträng och Linn Ljunggren, 2014
32. Ballingstorp och Per-Ols – diverse arbeten 2014, Kviinge sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
33. Nosaby kyrka – invändig renovering, Nosaby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
34. Ekeby kyrka – Ramp och innerfönster, Ekeby sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
35. Djurröds kyrka – konservering av altarpopsats och predikstol, Djurröds sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
36. Sårslövs kyrka – renovering torn, tak, fasader, Sårslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2014
37. Hammarlövs kyrka- invändig renovering, Hammarlövs sn, AM, Petter Jansson, 2014
38. Hakarp 2:10 – åtgärder på ekonomibygnad, Bräkne Hoby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
39. Renovering av gravplats, Gamla kyrkogården, Kristianstad stad, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
40. Agusastugan 2014, Andrarum sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
41. Örumshuset – uppmurning av skorsten, Hörup sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

